

CENİKOĞLU, Gökhan Tarıman (2014).
“Türk Dünyasında Nasreddin Hoca Fıkraları”.
*Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları
Buluşması. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013*
Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB).
Eskişehir, ss.241-255 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Gökhan Tarıman CENİKOĞLU*

TÜRK DÜNYASINDA NASREDDİN HOCA FIKRALARI

Giriş

Türk mizah vadisinin engin şahsiyeti Nasreddin Hoca, Türkiye'de hem tarihî kişiliği, hem de fıkra kahramanı olarak bilinirken, Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarında sadece fıkra tipi veya kahramanı olarak kabul edilmektedir. Nitekim Orta Asya Türk Dünyası'ndan gelen araştırmacılar, ziyaretçiler Konya/Akşehir'de Nasreddin Hoca'nın türbesini gördükleri zaman bir süre şaşkınlarını gizleyememektedirler.

Fıkralarında her dil ve dinden bütün insanlığa hikmet dolu mesajlarını ileten, güldürürken düşündüren aziz Nasreddin Hoca. Türk-İslâm vadisinden yola çıkarak günümüz dünyasının -âdetâ-kültür, kardeşlik ve barış elçisi olmuştur. Bu sebeple UNESCO, haklı olarak 1996 yılını dünyada "NASREDDİN HOCA YILI" ilân etmiştir.

Nasreddin Hoca'nın Hayatı ve Kişiliği

a. Türkiye'de Nasreddin Hoca:

Türk Dünyasının yetiştirdiği en ünlü nüktedanlardan olan Nasreddin Hoca, Türk mizah vadisinde hazırcevap, ders veren fıkraları ile mazlum ve mağdurların sözcüsü olmuştur.

Hayatı hakkında bilgileri Eskişehir/Sivrihisar eski Müftüsü Hasan Efendi'nin **Mecmuâ-ı Maarif** adlı eserinden öğrenmekleyiz. Buna göre Nasreddin Hoca, Sivrihisar'ın Hortu köyünde M. 1208 yılında dünyaya gelmiş, babasının adı Abdullah Efendi, annesinin adı ise Sıdıka Hanım'dır. Doğduğu köyde babası aynı zamanda köyün imamlığını yapmaktadır. XIII. yüzyılda Anadolu'da Konya ve Akşehir medreselerinin ünü yaygındır. Bunu duyan Molla Nasreddin,

* Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi.

köyünden ayrılarak dinî ve dünyevî eğitim/öğretimini tamamlamak için önce Konya/Akşehir'e gelir. Akşehir medreselerinin meşhur hocalarından Seyyid Mahmud Hayranî ile Şeyh Hacı İbrahim Velî'den dersler alıp ilmî şahsiyetini geliştirir. Daha sonra Konya'ya geçen Molla Nasreddin, buradaki medreselerde Pîr Ebi, Hâce-i Cihân ile Hâce Fâkih gibi âlimlerden feyz alır, bu mürşidlerin zaman zaman sohbetlerinde bulunur, kendisini yetiştirir. Hazreti Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunur. (Cenikoğlu, 1998:34).

Akşehir'de oturduğu yıllarda birkaç defa evlenip çoluk-çocuk sahibi olan Nasreddin Hoca, bu dönemde cami ve mescitlerde cerr hocalığı, imamlık, vaizlik, hatiplik, mahkemelerde kadılık İle medreselerde müderrislik görevlerini yapmıştır.

Bu konularda elimizdeki yazılı kaynaklar, -maalesef- yeterli değildir. Türk halk edebiyatının duayenlerinden merhum Fuad Köprülü, Nasreddin Hoca'nın eşinin Akşehir/Kozağaç mahallesi mezarlığında medfun olduğunu belirtir. Folklor araştırmacısı Mehmet Önder de Nasreddin Hoca'nın İkinci bir evlilik yaptığını, fıkralarına dayanarak ifade eder. Yine fıkraları incelenirse oğlu ve kızlarının da olduğu ortaya çıkmaktadır. Kızlarından Falıma Hatun'un Sivrihisar'da bulunan mezar taşı ile diğer kızı Dürrü Melek Hatun'un mezar taşı, Akşehir Arkeoloji müzesinde bulunmaktadır. Oğlu konusunda bu güne kadar herhangi bir bilgi edinilememiştir. (Önder, 1971:63; Sakaoglu, 2005:20).

Ünlü folklor araştırmacısı, merhum Pertev Naili Boratav, Nasreddin Hoca'ya ait bir şecere düzenleyerek Hızır Beyin, Nasreddin Hoca'nın torunu, ünlü Tazarrunâme yazarı Sinan Paşa'nın da Hızır Bey'in oğlu olduğunu belirtmektedir. (Sara, 1977:181).

Nasreddin Hoca fıkralarının komşu kavimler ve Türk boyları arasında yayılması sözlü ve yazılı gelenek vasıtasıyla olmuştur. Tüccarlar, seyyahlar, bilginler, öğrenciler, askerler, savaş esirleri, göçmenler, âşık, bahşı ve cıravlar gibi gezgin saz şairleri, dervişler ve meddahlar fıkraların geniş bir alanda dolaşımına vesile olmuşlardır. Söz konusu kültür taşıyıcıları şifahî geleneğin yanı sıra matbaanın bulunuşundan önce el yazması eserlerden de yararlanarak fıkraları bu muazzam dünyanın bir ucundan diğer ucundaki yerleşim merkezlerine götürmüşlerdir. Türkistan ve İdil-Ural bölgesine de fıkralar ilk önce bu yolla ulaşmış olmalıdır.

Nasreddin Hoca fıkralarının Türk dünyasında dolaşımı XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızlanmıştır. Bu yüzyılda Kuzey ve Doğu

Türklüğü için eski usulde eğitim veren Buhara ve Semerkant medreselerinin yanı sıra modern eğitim metotlarının tatbik edildiği bir merkez olarak Kazan şehri ortaya çıkmıştır. Kazan'da Arap harfli Türkçe matbaanın kurulması bol miktarda halk kitaplarının, bu arada Nasreddin Hoca fıkralarının da basılmasına imkân sağlamıştır. Matbaa sayısının artması ve yeni çıkan gazeteler, İdil-Ural bölgesi ile Türkistan Türklerinin kültür hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. (Özkan, 1999b: 18-19).

XIV-XV. yüzyıldan başlayarak. Osmanlı Devleti döneminde gerek Hristiyan Türkleri arasında yani Gagavuzların halk edebiyatlarında, gerek Müslüman Türklerin arasında Nasreddin Hoca fıkraları ağızdan ağza yayılmıştır. Türkiye dışında Nasreddin Hoca araştırma ve derlemeleri yapanlar arasında bazıları şunlardır: Almanya'da Albert Wesselski, Dieter Glade, A.B. Devletlerinde Warren Walker, Barbara K. Walker, Azerbaycan'da Tahmasib Ferzeliyef, Nebi Muhtarov, Feridun Hüseyinov, Bulgaristan'da Velişko Velçev, Fransa'da Antoine Galland, Edmond Saussey, Jean Paul Garnier, Gagavuz Türklerinde N. İ. Baboğlu, Dionis Tanasoğlu, Kazakistan'da B. Adambayev, Kırgızistan'da K. Eşmambetov, Romanya'da Mihail Guboğlu, Dimitri Kantemiroğlu, Anton Pann, Nermin Yusuf, Nevzat M. Yusuf; dağılan Yugoslavya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerden Tacide Hafız, Nimetullah Hafız, Olivera Yaşar Nasteva, Fehim Bayraktareviç. Makedonya'da Sevim Piliçova, Çin Uygur Özerk Bölgesi'nde Abdulşükür Turdi, Abdulşükür Yalgun, Tataristan'da Abdulla Ehmet, N. Velitova, Neki İsenbet. Japonya'da Mitsuko Kojima...v.d. sayılabilir.

b. Türk Dünyasında Nasreddin Hoca

Âzerbaycan'da Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Bu gün Azerî Türklerinin çoğunluğu, başta Azerbaycan Cumhuriyeti olmak üzere İran ve Türkiye'de yaşamaktadırlar. Azerbaycan Cumhuriyeti, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, batıda Ermenistan, kuzey-batıda Gürcistan, kuzeyde Dağıstan ile çevrilmiştir.

Azeri Türkleri, Hoca'mıza "Molla Nasreddin"; fıkralarına ise "lâtime" demektedirler. Azeri edebiyatında Nasreddin Hoca ve fıkralarına, Türkiye'de olduğu gibi yer verilmektedir. O coğrafyada anlatılan fıkralar Hoca'mızı folklor kahramanı olarak göstermektedir. Sözlü halk edebiyatında da yeri büyüktür.

Fıkralarında kişiliği; hazırcevap, uzağı gören, idrak sahibi bir tip şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Gerek Azerbaycan klasik edebiyatında, gerekse XIX-XX. yüzyıl edebiyatında "Molla Nasreddincilik Geleneği" meydana gelmiştir. Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin üyelerinden Aziz Mirahmatov, yazılı edebiyatta ve millî basındaki yansımalarını şöyle değerlendirmektedir:

"Molla Nasreddincilik; ilk növbeye inkılâbı demokratizm ideolojisi demektir. Molla Nasreddincilik; azatlık ve demokrasi uğrunda mübarizenin mefkurevî cihetlerinden biridir. Molla Nasreddincilik edebiyatta realizm ve satirizm, dilde haklılık yolunu tutmuştu." demektedir. (Hebibbeyli, 2005: 482).

Âzerbaycan halk edebiyatının önde gelen araştırmacılarından Behlül Abdulla, Rafik İsmailov, Aziz Mirahmetov ile Memmethüseyn Tahmasıb olup özgün çalışmaları ile Molla Nasreddin Latifeleri adlı eserleri bulunmaktadır. (Tahmasıb, 2004: 1-302; Mirahmetov, 1980: 1-256).

Âzerbaycan'da halk arasında başka bir anane daha vardır: Molla Nasreddin'in adını söyleyen kişi mutlak surette O'ndan yedi latife (fıkra) anlatmalı; bunu dinleyenlerin her biri de yedi fıkra anlatmak zorundadır. Neyse biz de bu ananeye uyararak yerimizin darlığı sebebiyle -yedi tane değil de- bir tane anlatalım:

Bulak Başında Yatmışdım

Molla seyahata çıkmış, gelip bir kentte tanışına gonak olur. Hal-ahval, söz-sohbetten sonra ev sahibi soruşur:

-Molla, bu gün hava da berk isti idi. Yegin ki yolda çok eziyyet çekibsen. Ne deyirsen, sana serin su verim, yoksa uzanıb yatmag isteyirsen?

Molla görür ki, ev sahibi heç yemeyin adını da çemkir. Deyir:

-Kendin yahınlığındakı bulağın serin suyundan doyunca içib, hem de bulağın üstünde heyli yatıb yuhumu almışam. (Abdulla, 1993: 74).

Ahıska Türklerinde Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Ahıska (Mesket) Türkleri, Gürcistan toprakları içerisinde Ahıska bölgesinde yaşarlarken, II. Dünya Savaşı yıllarında o günkü Sovyetler Birliği Başkanı Stalin tarafından bir gecede hayvan vagonlarına bindirilerek Orta Asya'nın çeşitli yerlerine sürülmüşlerdir.

Nasreddin Hoca ve fıkraları, Ahıska Türkleri arasında da bilinmekte ve tanınmaktadır. Bu soydaşlarımız, nüktedanımıza “Nesreddin”, fıkralarına da “letife” adını vermektedirler. Ahıska Türklerinin henüz yazılı bir edebiyat gelenekleri olmadığından bu fıkralar, kulaktan kulağa, dilden dile, sözlü kültür yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır.

İşte bu fıkralardan biri:

Nesreddinin Telebeliyi

Keçmişde bir molla oliyer, özi de çox agılmışdır. Onun bir koçi oliyer. Molla her gün koçi kesib üç defe çorba bişüriyer, telebelerynen yiyer. Sora gemüklerini yığıb dua oxiyer, koç diriliyer.

Bir gün molla nereyese gediyer. Telebelerine de tapşırıyer ki, koçi kesmiyasız. Siz oxuyamasız. Koç nadan olur.

Ancak mollanın telebesi, Nesreddin telebelere diyer ki, koçi kesib yiyax, ben oxumay biliyerim. Gemükleri yığıb oxurum, koç dirilir. Molla ne bilacax ki, biz koçi yedux.

Koçi kesib yiyerler. Sora gemükleri yığıyerler. Amma düz yığmıyerler. Nesreddin oxuyer, koç ayağa kaxıyer, ancax nadan oliyer.

Molla misefirluxdan gelib görüyer ki, koç nadandur. Camahat da baxıb güliyer. Biliyer ki, bu Nesreddinin işidur. Diyer ki, ben dememişdim miki koça böğün değmeyin! Seni görüm bu koç kimi ellere gülünci olasn.

Mollanın karğışı Nesreddini tutiyer. O günden Nesreddinin bütün sözleri ellere gülüncidür.

Karaçay-Malkar Türklerinde Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Karaçay-Malkar Türkleri, Rusya Federasyonuna bağlı, Özerk Cumhuriyet halinde Kafkaslarda yaşayan soydaşlarımızdandır. Bu bölgede Nasreddin Hoca fıkralarına “Nasra Hocanı Haparları” adı verilmektedir. Nasreddin Hoca, Kafkaslarda yaşayan diğer halklardan Çeçenler arasında “Molla Nesart”, Kumuk Türklerinde ise “Nasridin”, “Molla Nasreddin” olarak bilinmektedir.

Karaçaylılara ait Nasreddin Hoca Fıkraları, Sovyetler Birliğinin ilk dönemlerinde araştırmacı Azret Urtenov tarafından derlenerek yayımlanmıştır.1931 yılında “Nasra Hocanı Haparları” adıyla çıkan bu eserde 400 civarında fıkra bulunmaktadır.

Benim Bekleyecek Zamanım Yok, Akçeyi Sen Alırsın

Nasra Hoca sokakta yürürken, bir adam arkasından gelerek boynuna bir yumruk atar. Tanımadığı bir adamın kendisine yumruk vurduğunu gören Hoca, O'na niçin vurduğunu sorar. Adam, onu bir arkadaşına benzettiğini söylese de, Nasra Hoca onu Kadı'ya şikâyet eder. Kadı ile Hoca'ya vuran adam arkadaşlıklar. Mahkemede Kadı Hoca'ya: "O sana vurduğunu için bir akçe al ve hâline razı ol!" der. Parayı alıp getirmesi için adamı serbest bırakır. Hoca, saatlerce mahkemede bekler ama gelmez. Hoca işin aslını anlayıp, Kadı'nın yanına yavaşça yaklaşır ve boynuna şiddetli yumruk atarak: "Benim bekleyecek zamanım yok, o akçeyi sen alırsın!" deyip çıkıp gider.

Gagauz Türklerinde Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Gagauz Türkleri, dinî inançları bakımından Ortodoks Hristiyan olup başta Moldova olmak üzere Ukrayna, Rusya Federasyonu'nun Rostov, Orta Asya'nın Kokpekti, Zarma, Carsly ve Urtzor kasabalarında; Kazakistan'ın Pavlador eyaleti, Kırgızistan'ın Bişkek ile Özbekistan'ın Taşkent Başkentlerinde yaşamaktadırlar.

Gagauzlar; Peçenek, Uz ve Kumanlarla Anadolu Selçuklu Türklerinden meydana gelmiş, onların sentezi olan bir Türk toplumdur.

Türk mizahının bilgesi olan Nasreddin Hoca'nın fıkraları Gagauz toplumu içinde sevilerek anlatılmaktadır. İşte bunlardan birisi:

Karannıkta Saa Tarafımı Nasıl Bileim

Bir avşam Hoca'ya musafir gelmiş. İçip içtikten sora, biraz lafa durmuşlar da yatmışlar dinnenmê. Onnarın yatakları yanaşıkmiş.

Gecê yarısına doru adam Hoca'yı dürtmüş da demiş:

-Senin saa tarafındaki skemnedê vardı bir mum. Ver onu bana dışarı çıkayım.

Hoca homurdanarak demiş:

-Sên deli miysin, canım. Bu zından karannıkta saa tarafımı bën nasıl bulayım. (Tanasoğlu, 1959:156; Güngör-Argunşah, 1991: 312).

Türkmenistan'da Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Türkmenler Nasreddin Hoca'ya "Nasreddin Apendi;" fıkraya da "şorta söz¹" ve "yomak," demektedirler. Türkmenlerin Nasreddin

Hoca'dan başka nüktedan ve fıkra tipleri arasında "Esenpulat" ile "Kemine" de bulunmaktadır.

Türkmenistan'daki Nasreddin Hoca fıkralarının, Tatar, Özbek ve Türkiye'deki aynı fıkralara göre hacimce daha uzun olduğunu görüyoruz. Bunun, dilin işlenmemesinden dolayı ayrıntı ve tasvire fazlaca yer verilmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Nasreddin Hoca fıkralarında gördüğümüz kısa, yoğunlaştırılmış anlatım yerine, hikâye etmeye dayalı sıkıcı şekiller Nasreddin Hoca fıkralarını, Türkmenistan'da yayıma hazırlayanların Türkmen yazılı ve sözlü geleneğindeki fıkraları derleyip yayımlamak yerine, diğer Türk lehçelerindeki basılmış kitaplardan aktarmaya gittikleri intibahı uyandırmaktadır. (Özkan, 1999a: 28).

Türkmenler. Nasreddin Hoca'yı ince düşünceli, zeki, âdil, insancıl, ön sezgisi olan, hazırcevap bir fıkra tipi olarak bilmektedirler. O'nun adına söylenen fıkralarda güldürürken aynı zamanda düşündüren mesajlar, öğütler, ders alınacak temalar bulunmaktadır. O'nun fıkralarında toplumun eksik ve kusurlu yanları korkmadan ifade edilir. (Koşar, 1996: 26; Apendi, 1981:5).

Türkmenistan'da yayımlanan Nasreddin Hoca'ya fıkra kitapları arasında en önemlisi ve hacimli **Yigrini Üç Apendi** adlı eserdir. Aslı O. Akmanmedov tarafından Rusça'dan Türkmençe'ye tercüme edilen bu kitapta 1087 adet fıkra bulunmaktadır. Bu fıkralardan Türkmenlere ait olanlardan biri şöyledir:

Apendinin Gızına Beren Övüdi

Bir gün Apendi gızını çıkarıdır. Atbaşçı ünrap, ayam aranı açan aken. Apendi olardin ızından kovup başlayan Birhayokdan son demi-demine etman, socap olarıñ ızından etipdir. Gelinin daşıñı gapsap duran ayaları aylak-beylek itişdirip, gızının alkımına süsdürilip barıdır. Töverek-daşındakılarıñ hemmesi geñ galip seredip duran akenler. Apendi bolsa gızına:

-Gızım, tikin tikeninde iññe sapak sapanıñdan soñ ucunu düvmekligi yadıñdan çıkarmagın. Sapagı düvmeseñ, devrev inneden sıpar. Aliñdaki iññe bolsa boş galar, diyipdir. (Akmammetov, 1994:64).

Kazakistan'da Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Kazak Türklerinin sözlü ve yazılı halk edebiyatlarında fıkraya "ertegi" ve "anı" denmektedir. Kazakların fıkra tip ve kahramanları arasında ön plana çıkan Koca Nasır ile Aldar Köse

bulunmaktadır. Bu eserlerden biri redaktörlüğünü A. N. Kibayeva'nın yaptığı **Kazak Erteğileri** Almatı 2003, adlı kitaptır. Bu fıkra kitabında Nasreddin Hoca'ya ait 28 fıkra; Aldar Köse'ye ait ise 5 fıkra yer almaktadır. Bu konuda bir başka eser, Beysembay Kencebayulı'nın **Tımpi** Türkistan 2004, adlı kitabıdır. Bu eserde Nasreddin Hoca'ya ait, 76 fıkra. Adlar Köse'ye ait 6 fıkra yer almaktadır. Bir başka eser, K. Serikbayeva'nın **Nasreddin Hoca 200 Ezil**, Almatı 1993 adlı kitaptır.

Kazak folkloru ve halk edebiyatı ile ilgili olarak yayımlanan. **Asıl Söz (Ölender, Ertekder, Anızdar)**, Almatı 1987 adlı eserde de Nasreddin Hoca fıkralarına yer verilmiştir.

Bazı Kazak araştırmacılar, Aldar Köse tipinin Nasreddin Hoca fıkralarının etkisiyle ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Zira Kazaklar Nasreddin Hoca'ya "**Koca Nasır**" demektedirler. Hoca'nın fıkraları, orta öğretim ders kitaplarına girmiş olup hemen her yaşta insanlar tarafından bilinmektedir. **Kazak Tili** Almatı 1990 adlı ders kitabında da Nasreddin Hoca fıkraları bulunmaktadır. (Alptekin. 1996: 40-41). Bu coğrafyada Nasreddin Hoca, gerçekten yaşayıp-yaşamadığı konusunda kesin bilgi ve belgelerin bulunmadığı, bir tarihî şahsiyetten ziyade, hayalî, efsanevî bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kazakça Bir fıkra:

İşigim Ce!

Kocanı birüv konakka şakıradı. Koca eski kiyimderini kiyip baradı. Bırak oğan konak eken dep ekşim nazar avdarmaydı. Mum sezgen ol caklap şığıp ketip, cana asıl kiyimderini kiyip. üstüne işik camılıp kaytadan keledi. Kocanı curt anadaykan karsı alıp, keşemettep törge aparıp otırgazadı. Üy iyesi dastargandağı tetti demdi tağamdardı nuskap:

"Kocele, dem alınız, dem alınız!" dep cik capar boladı. Sonda Koca işiginin canın dastarkanga tipgizip:

"Ce, cenini cel!" deydi. "İşigim körselip otır goy. Sondıktan tetti demdi tağamdı da sol işik cesin!" depti.

Kırgızistan'da Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Nasreddin Hoca, Kırgız Türkleri arasında "Koco Nasır" ve "Apendi" olarak tanınmaktadır. Bu terimlerin yanında Nasreddin Hoca'ya mal edilen fıkralara "anekdot", "angeme" gibi adlarla da bilinmektedir.

Kırgız Sovyet Ansiklopedisi'nde Nasreddin Hoca'nın kişiliği şöyle anlatılır: Akıllı, kurnaz, gerçekçi, âdil bir kişiliğe sahip folklorik kahramandır. Apendiye halk saygı ve ilgi gösterip yeni fıkralar üreterek bu alandaki külliyatı zenginleştirmiştir. Kırgızlar arasında anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarının 23 tanesi Türkiye'de anlatılanlarla paralellik göstermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: "Dünyanın merkezi neresi," , "Allah'tan yüz altın istemek" , "İpe un sermek" , "Doğuran kazan" , "Kıyametin kopması" "Ye kürküm ye," ...vd. gibi. Apendi fıkralarının anlatıldığı mekânlar, geleneksel ev olan yurt, yani keçeden yapılmış çadırlardır.

Kırgızistan'da Apendi fıkraları konusunda başlı başına bağımsız bir bilimsel araştırma çalışması yapılmamıştır. Halktan derlenen fıkralar, diğer folklor ürünleri ile birlikte Bilimler Akademisinin El Yazmaları bölümüne konulmuştur. K. Eşmambetov'un 1957 yılında hazırladığı **Kırgız El Comoktoru** adlı kitapta 20 Apendi fıkrası bulunmaktadır. Ayrıca Beksultan Cakiyev. 1985 yılında **Apendinin Coruktarınan 502 Tamaşa** adlı Rusça fıkra kitabını Kırgızcaya çevirir. Bu çevrilen fıkralardan biri şöyledir:

İki Eşek Yüğü

Bir gün Han ile oğlu, **Apendi'yi** de yanlarına alarak ava giderler. Apendi yaya, onlarsa atla giderler. Hava da çok sıcaktır. Han, kaftanını çıkararak taşımaya için Apendi'ye verir. Bunu gören oğlu da tıpkı babası gibi yapar. Yol uzundur; Apendi kan ter içinde kalarak yorulur.

Han gülererek:

-Ey Apendi, her halde yoruldu, baksana neredeyse bir eşek yükü kadar yük taşıyorsun, der.

-Evet, görüyorsunuz Han'ım, iki eşek yükünü taşıyorum!
(Karadavut, 2005: 250-251,261).

Özbekistan'da Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Bağımsızlığına yeni kavuşan Türk Cumhuriyetleri arasında Özbekistan en fazla nüfusa sahip bir ülkedir. Batı ve kuzeyinde Kazakistan, güneyinde Türkmenistan, doğusunda Tacikistan ile Kırgızistan, güney-doğusunda Afganistan ile çevrilidir. Orta Asya Türk dünyasında fıkraları en çok bilinen nüktedan ve mizah adamı hiç şüphesiz ki Nasreddin Hoca'dır. Orada "Afandi" adıyla bilinmektedir. Fıkralara da "Latifa" denilmektedir.

Özbek şairlerinin hemen hemen çoğu şiirlerinde Nasreddin Hoca'ya yer vermişlerdir. Özbekistan'da II. Dünya Savaşı'nda, zor ve sıkıntılı dönemde, 1941-1945 yılları arasında halkın bozulan moralini yükseltmek amacıyla bir dizi önlemler alınmıştır. Bunlardan birisi de Hoca'nın fıkralarının yer aldığı konulu filmler hazırlanmıştır. Hoca rolünü bir Rus artistin yer aldığı filmlerden birinin adı "Nasriddin Buhara'da", diğerleri ise "Nasriddin Hoçant'ta," "Hoca Nasriddin Sergüzeştleri." ve "Nasriddin'in On İki Mezarı" adlı yapımlardır. Nasreddin Hoca fıkraları, Özbek halkı arasında o kadar yaşatılmakta ki, bu ilgi ve sevginin simgesi olarak Buhara'da eşek üzerinde bir de muhteşem anıtı yaptırılmıştır. Honako Nadir Divan Bey Medresesinin karşısında havuzlu park içinde olan bu heykeli 1977 yılında Şapiro bir heykeltıraş yontmuştur. (Kışibekov, 2005: 106; **Nasrattinoğlu**, 1990: 258).

1962 yılında Taşkent'te Şark Halkları Latifaları serisinden yayımlanan **Mingbir Gülgü**, adlı eserde **Afandi'ye** ait fıkralar yer almaktadır.

Özbekistan'da 1989 ve 1990 yıllarında B. Sarimsakav ile F. Yoldaşeva tarafından halktan derlenerek yayımlanan en hacimli fıkra kitaplarından biri Taşkent'te yayımlanmıştır. 10 bölüm, 800 fıkradan meydana gelen bu eser, 271 sayfadır. Bu kitapta geçen şu fikranın çeşitlemeleri Türkiye'de de bilinmektedir:

Er Sözi

Afandi'dan bir kün surabdiler:

-Afandi! Neça yaşga kirdingiz?

-Yilim balık, alhamdulillia, kırka kirdim, debdi Afandi.

Oradan on yıl otgaç, oşa adamlar Afandi'dan yana surabdiler:

-Afandi! Neça yaşga kirdingiz?

Yilim balık, alhamdulillia, kırka kirdim, deb cavab beribdi Afandi.

-İyü-yü! Deyişibdi adamlar. Bundan on yıl burun ham, kırka kirdim, deb adingiz.

Yana, kırka kirdim deysiz...

-Ay nadanlar! Debdi Afandi. Huda bir, gap bir, er sözidan, şer izidan kaytmaz, degan makalni bilmaysızlarmi? (Sarimsakav-Yoldaşova, 1990: 72).

Karakalpak Türklerinde Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Karakalpak Türkleri, Kıpçak asıllı olup bu gün Özbekistan'a bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Dilleri

Kıpçak grubundan olup Kazakça'ya benzemektedir. Karakalpak Türklerinde arasındaki mizahî tipler: Ömirbek Lakkı, Jiyrenşe Şeşen, Aldar Köse ve Nasreddin Hoja'dır. Karakalpak Türkleri fıkraya, anız /anekdot demekte olup bu soydaşlarımız arasında 31 fıkra tespit edilmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

Tokuz Aylık Joldı Bes Künde Ötken Bala

Hojanasreddin üylengennen keyin, bes künnen soñ hayal ul tuvıptı. Erteñine kağaz, kalem satıp äkelip balasınıñ bas uşına koyıptı. Üyine kutlı bolsınga kelgen adamlar balanıñ bas uşındağı kağaz kalemdi körip:

-Hojeke balanıñ tuvılganı keşe bunşama nege asıktınız? –dep soraptı. Sonda Hojanasreddin:

-Tokız aylık joldı bes künde ötken bala, bir neşe künnen keyin mektepke de barmay ma? Akşam barda alıp koyayın degenim, -dep juvap beripti.

Uygur Türklerinde Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Uygur Türklerin büyük bir çoğunluğu Çin'in kuzeybatısında Çinlilerin Sincan dedikleri ve bizim Doğu Türkistan olarak bildiğimiz Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar.

Nasreddin Hoca, diğer Türk boylarında olduğu gibi Uygur Türkleri arasında da sevilmeekte olup fıkraları halk arasında zevkle anlatılmaktadır. Uygur Türkleri, Nasreddin Hoca'ya "Ependi" demektedirler. Bu soydaşlar, Nasreddin Hoca'yı âdil, zeki, hazırcevap bir tip olarak düşünmektedirler. Uygur Türkleri, fıkraya "latifa" adını vermektedirler.

Uygurlar, Nasreddin Hoca'nın filmini, çizgi filmini ve bir de on kasetten oluşan özgün müzik eşliğinde fıkralarının bulunduğu Uygurca kaset hazırlamışlardır.

(Nasrattinoğlu, 1990: 250-251).

Bu konu ile ilgili olarak Uygur Türklerinden Abdulşükür Turdi ile Abdulşükür Yalgun'un bilimsel çalışmaları ve eserleri bulunmaktadır.

Kiyamet

Şeherniñ dañlık bir béyi Ependimni öyige çakirtip uniñdin soraptı:

-Ependim! Sizni nahayeti molla, bilimden adem deydu, éytip békiña, kaçan kiyamet bolidu?

-Siz ölgen künniñ etisila, dep cavap bériptu Ependim.
-Nedin bildiñiz? Dep soraptu yene bay. Nedin bilttim, mirashorliriñiz mal-dünya talışip alenini astin-üstün kilivélidu, deptu Ependim. (Yalçın-Emet, 1995: 3).

Kazan Tatarlarında Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Bu gün Kazan Tatarlarının çoğunluğu, Rusya Federasyonuna bağlı Tataristan'da yaşamaktadırlar.

Kazan Tatarlarının sözlü edebiyatlarında ve XIX. yüzyıla ait fıkra kitaplarında fıkra terimi karşılığı olarak "**letipe / latife**" ve "hikâye" deyimleri kullanılırken, edebî yazı dili teşekkül ettikten sonra günümüzde "mezek" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Kazan Tatarlarının yazılı ve sözlü edebiyatlarında başlıca fıkra tipleri, Aldar Köse ile Nasreddin Hoca gelmektedir. Tatar halk edebiyatında Nasreddin Hoca'dan başka fıkra kahramanı olarak on tip daha bulunmaktadır. Bunlar: Eknıeli, Rehmi Tılmaç, Mokıt, Mendi, Gıybedi, Eşti ile Mesti, Möcip Divana, Akıllı Gelin Ülmes Sılu, Tembel Gelin Periha ve Çirençe Çiçen gibi kahramanlardır. (Alkaya. 2005: 355). Kırım Tatarlarının fıkra tipi ise Ahmet Akay'dır. Tataristan'da Nasreddin Hoca konusunda çalışan araştırmacılar arasında Abdulla Ehmet, Neki İsenbel ve N. Velitova gelmektedir. N.Velitova'nın **Huca Nasretdin Mezekleri** adlı kitaptan bir fıkrayı aşağıda sunuyoruz. Bu kitapta 251 fıkra bulunmaktadır. Bazı fıkralar Anadolu sahasında rastlanılmayan ve sadece Tataristan coğrafyasına aittir.

Tataristan'da basılan Nasreddin Hoca fıkralarının en eskisi 1882 yılına aittir. **Letarif-i Nasreddin Hoca** adıyla yayımlanan bu eser, İstanbul **Türkçesi'ne** yakın bir Tatarca ile çevrilmiştir. Bu eserden sonra İstanbul ve Bulakla basılan fıkra kitapları resimlenerek 1890, 1893, 1903, 1904, 1910 yıllarında tekrar yayımlanmıştır. Bu belirtilen kitaplarda fıkra sayısı toplam 134'ü geçmemektedir.

(Kut, 1986: 221).

Huca'nın Ulına Vasıyatı

Huca, ulına vasıyat itep:

-Min ülgeç, mine iski kefinge çornap, iski kabirge kümigiz. digen.

Ulı aptırap:

-Ni Öçin iski kabirge? Digen, Huca:

-İski kefen bilen iski kabirge kümgeç, feriştelere, bu kişi küpten ülgen iken indi dip, törli surav bilen mini borçımaslar, dip cavap birgen. (Velitova,1992: 44).

Dobruca Tatarlarında Nasreddin Hoca ve Fıkraları:

Dobruca Tatarları, Osmanlı döneminin günümüze kadar gelen manevî mirası olup Romanya'nın Dobruca bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu bölgede Dobruca Tatarları Nasreddin Hoca fıkralarına "masal" demektedirler.

Fıkra araştırmaları, bilimsel çalışmalar ve derlemeler konusunda uğraşı verenler arasında Dimitri Kantemiroğlu, Anton Pann. Nermin Yusuf ile Nevzat M. Yusuf önde gelen bilim insanlarıdır.

Nevzat M. Yusuf, Nasreddin Hoca için: "İşte, şo bizim Nasrettin Hoca'miz söznin bütün kuwetimen bir 'aklak filozofudur' ke dünya âlemine özin suydirgen. Onın şakaları, mısılları, bir nevi tawkellikleri anlaganga deren ve bek deren bir tüşüncedir." der. (Yusuf, 1983: 9).

Aşlıktan Öler

Nasrettin Hoca bir köyge, eski bir dostına musafir bola. Kişiler toplaşalar, awadan-sudan, dereden-tepeden konişalar. Tam kaytacakta Hoca'dan soraylar:

-Ey, Hoca Efendi, bek aru etip eğlendik bo akşam ama, soraması ayıp bolsada aytarsın mı? Kim taa balaban. Padşa mı, şipşi mi?

-Kim bolacak, elbette şipşi. Şipşi biday, arpa bermese, Padşa, bütün padşalığıman barabar aşlıktan öler, diy. (Yusuf, 1983: 16).

Sonuç

Türk Dünyasının çeşitli devlet ve boylarında birbirine yakın adlarla bilenen ve güleç yüzüyle tanınan, şen, şakacı ve hazır cevap Nasreddin Hoca, bu coğrafyalarda tarihî kişiliğinden ziyade efsanevî özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

Güldürürken düşündüren, eğlendiren, ders veren, hikmet dolu, öz ve veciz, atalar sözü değerindeki fıkraları. Türkçenin çeşitli şivelerinin konuşulduğu geniş Türk coğrafyasında fıkra teriminden başka lâtife, latifa, letipe, angeme, anız, ertegi, mezek, anekdot, masal, hikâye, şorta söz, yomak. ... gibi adlarla dilden dile zevkle anlatılmaktadır.

Hoca, bu arada mazlum ve mağdurların da zaman zaman sözcüsü ve savunucusu olmuştur.

Fıkraları; Anadolu, Balkanlardan Uzak Doğu ülkelerine, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden İslâm ülkelerine, farklı dil ve

kültürdeki birçok halk arasında yayılma imkânı bulmuştur. Fıkralarında birlik, milletin edebiyatına girmiş olup kendisi efsanevî kişiliğiyle önce yerel, sonra bölgesel, daha sonra da evrensel bir kimliğe bürünmüş âdetâ milletlerarası barış elçimiz olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın yüzyıllar önce Akşehir Gölü'ne çaldığı yoğurt mayası, o gün belki tutmamış ama fıkralarındaki dostluk, kardeşlik ve barış mayası günümüz dirlik, dostluk, kardeşlik, hoşgörü, sevgi, saygı, sabır, metanet mesajları veren Nasreddin Hoca, birçok dünyasında tuttuğu görülmektedir.

Türk Dünyasının en ünlü ortak edebî ve folklorik şahsiyeti olan Nasreddin Hoca, Türkçenin konuşulduğu bu devlet ve topluluklarda - âdetâ fahrî kültür elçisi gibi-halklar arasında her alandaki yakınlaşmaya, işbirliğine, barış ve kardeşliğin tesisine katkıda bulunabilecek yegâne nükte ve mizah adamıdır.

Kaynakça

- ABDULLA, Behlül (1993): **Dava Yorgan Davasıymış.../Molla Nasreddin Latifeleri**, Bakı, Yazıcı.
- AKMAMMEDOV, O. (Çev.). (1994): **Yigirmi Üç Apendi**, Aşgabat, Mağarîf Neşiriyatı.
- CENİKOĞLU, Gökhan Tarıman (1998): Nasreddin Hoca Fıkralarında İnsan Kadrosu, Konya, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1986): **Çağdaş Azerî Türkçesi Metinleri Antolojisi**, Erzurum.
- GÜNGÖR, Harun-ARGUNŞAH, Mustafa (1991): **Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- HACILI, Asif-POLATOĞLU, Aydın (2001): **Ahıska Türk Folkloru**, Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- HEBİBBEYLİ, İsa (2005): "Azerbaycan Edebiyatında 'Molla Nasreddin' Ananeleri", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu**, 6-7 Temmuz 2005-Akşehir, Akşehir Belediyesi Yayını.
- KENCEBAYULI, Beysembay (2004): **Timpi**, Türkistan, Turan Basphanası.
- KİBAYEVA, A. N. (Red.). (2003): **Kazak Erteğileri**, Almatı, Köşpendiler Baspası.
- KİŞİBEKOV, Dosmuhamet-KİŞİBEKOV, Timur (2005): "Hoca Nasrettin Hikâyelerinin İyimserliği." **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu**, 6-7 Temmuz 2005-Akşehir, Akşehir Belediyesi Kültür Yayını.

- KOŞAR, Çağatay (1996): "Türkistan Halk Edebiyatında Nasreddin Hoca," **Nasreddin Hoca'nın Dünyası / Unesco 1996 Nasreddin Hoca Yılı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını.
- KUT, A. Turgut (1986): "Nasreddin Hoca Fıkralarının Kazan Baskıları," **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Halk Edebiyatı**, Ankara, s.221.
- MİR AHMETOV. Aziz (1980): **Azerbaycan Molla Nasreddini**, Bakı, Yazıcı.
- NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver (1990): "Çin ve S.S.CB."nde Nasreddin Hoca İle İlgili Tespitler," **1. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, 15-17 Mayıs 1989, Ankara, HAKAD Yayını.
- ÖZKAN, İsa (1999a): **Ependi Şorta Sözler-Yomaklar / Nasreddin Hoca Fıkraları**, TİKA Yay.
- ÖZKAN, İsa (1999b): **Huca Nasreddin Mezekleri / Nasreddin Hoca Fıkraları**, TİKA Yay.
- RADLOFF, Wilhelm-KUNOS, Ignaz (1998): **Proben**, (Çev. Saim SAKAOĞLU-Metin ERGUN), Ankara. TDK. Yayını.
- SAKAOĞLU, Saim-ALPTEKİN, Ali Berat (2009): **Nasreddin Hoca**, Ankara, Atatürk Merkezi Yay.
- SARİMSAKAV, Bahadır - YOLDAŞEVA, Farida (1990): **Afandi Latifalari**, Taşkent, Adabiyat va San'at Naşriyeti.
- VELİTOVA. N. (1992): **Huca Nasreddin Mezekleri**, Kazan, Tatarstan Kitap Naşriyatı.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2005): "Karakalpak Türkleri Arasındaki Mizahî Tipler ve Nasreddin Hoca", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni**, 6-7 Temmuz 2005 / AKŞEHİR, ss.443-453.
- YALÇIN, Soner-EMET, Erkin(1995): **Nasreddin Hoca / Uygurca - Türkçe**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.
- YUSUF, M. Nevzat-YUSUF Nermin(1983): **Nasreddin Hoca'ga Dair Masallar**, Bucureşti, Kriterion Kitap Üyü.